

Historický ústav

Historický proseminář 2

Studijní opora pro kombinovanou formu bakalářského studia
studijního programu Archivnictví – Historie, specializace archivnictví

doc. PhDr. Veronika Středová, Ph.D.

Hradec Králové

2017

Anotace předmětu

Cílem předmětu je seznámit posluchače s nejzákladnějšími pojmy a kategoriemi historické vědy a historického poznání. Systematicky se sekvávají s teoretickými texty různé obtížnosti a ověřují si na nich své interpretační schopnosti. Na základě četby studijních materiálů vypracovávají písemnou formou dílčí úkoly, čímž si osvojují potřebné penzum znalostí.

Základní informace o kurzu

- povinný předmět, doporučený **první ročník** (letní semestr)
- počet **kreditů 2**, bez výuky, studijní zátěž 40 hodin za semestr
- způsob zakončení: zápočet

Tematický plán kurzu

1. Zájem o minulost a základní momenty geneze historické vědy od antiky po současnost
2. Historie – historiografie – filozofie dějiny; základní pojmy a předmět studia historické vědy
3. Specifika historického poznání (poznání lidské – historické – vědecké); objektivita a subjektivita historického poznání
4. Historický pramen a jeho typologie; proměny v chápání historického pramene
5. Historický fakt (výběr historického faktu, jeho rekonstrukce a typologie)
6. Metody historikovy práce
7. Vztah historie – sociologie; historie jako věda o minulé lidské společnosti
8. Vztah historie – filozofie; otázka hledání smyslu dějin
9. Historické poznání a hermeneutika
10. Historický text
11. Multiplicita historického výkladu
12. Perspektivy současného historického poznání a historické vědy
13. Hodnocení kurzu formou dotazníku a jeho analýza. /Dotazník je vytvořen především na základě podnětů posluchačů, které zaznívaly při konzultacích./

Základní literatura

BENEŠ Zdeněk, *Historický text a historická kultura*, Praha 1995.

BLOCH Marc, *Obrana historie aneb historik a jeho řemeslo*, Praha 2011. (vybrané kapitoly)

HROCH Miroslav, *Úvod do studia dějepisu*, Praha 1985. (vybrané kapitoly)

ŠTEFEK Karel, *Úvod do studia historie*, Hradec Králové 2001.

STORCHOVÁ Lucie a kol., *Koncepty a dějiny. Proměny pojmů v současné historické vědě*, Praha 1914. (vybrané kapitoly)

Rozšiřující literatura:

BERNHEIM Ernest, *Úvod do studia dějepisu*. Praha 1931.

CARR Edward Hallett, *Co je historie?*, Praha 1967. (vybrané kapitoly)

GOLL Jaroslav, *Dějiny a dějepis*. In. Goll Jaroslav, *Vybrané spisy drobné 1*, Praha 1928, s. 1 - 27

KALISTA Zdeněk, *Cesty historikova myšlení*, Praha 2002. (vybrané kapitoly)

NOIRIEL Gérard, *Úvod do sociohistorie*. Praha 2012.

ŠUSTA Josef, *Úvahy a o všeobecných dějinách*, Praha 1999. (vybrané kapitoly)

VEYNE Paul, *Jak se píšou dějiny*. Červený Kostelec 2010.

Jak postupovat při samostudiu

Studium musí být založeno na čtyřech komplementárních součástech:

1. Osvojení si základních teoretických pojmů

Posluchač postupuje podle doporučené literatury, ke studiu využívá doplňující teze, které jsou uvedeny ke každému tématu.

2. Četba a interpretace textu, tzv. studijního materiálu

Ke studijním materiálům se vážou tzv. dílčí úkoly, v podstatě jsou to otázky, na které má posluchač odpovědět. Odpovědi by měly být zpracovány písemnou formou.

3. Příprava na konzultaci vypracováním požadovaného písemného materiálu v maximálním rozsahu 3 normostrany

Písemné materiály jsou v předem stanovených termínech zasílány vyučující, která je po okomentování zašle posluchačům zpět. Studenti reagují na podněty a připomínky, popř. opravují chyby.

4. Konzultace s vyučujícím

Může probíhat formou osobního setkání nebo elektronické komunikace. Minimálně 1x za semestr se posluchač dostaví na osobní konzultaci.

Práce se studijní oporou:

Studijní opora je strukturována do dvanácti témat odpovídajících sylabu předmětu (13. téma *hodnocení semináře* probíhá dotazníkovou formou, posluchačům je zaslán dotazník, který vyplní a vrátí vyučující).

Každé téma je vymezeno v podobě obecných cílů, studijních materiálů, dílčích úkolů, doplňující literatury, popř. dalších doplňujících informací (obsahové teze, pokyny k nastudování tématu atp.)

- **obecné cíle** tvoří základ látky prověřované testem. Jsou vysvětleny v odborné literatuře a rozpracovány v doplňujících tezích na konci tématu. Jde vlastně o osnovu, jejíž pojmy a tvrzení by měl posluchač znát a umět vysvětlit.
- **studijní materiály** jsou výběrem textů z dobové historiografické produkce vztahující se k jednotlivým tématům nebo výběrem textů z odborné literatury, která téma reflektuje. Veškeré uváděné materiály jsou přístupné v univerzitní knihovně, popř. ve Studijní a vědecké knihovně v Hradci Králové, některé z nich jsou k dispozici v elektronické podobě - po přihlášení uživatele jsou dostupné u sylabů předmětu na osobní stránce garanta předmětu.

(<https://portal.ff.uhk.cz/historie/lide-2.html?tid=47&name=stedov-veronika>).

- **dílčí úkoly:** vztahují se ke studijním materiálům, rozvádějí obecné cíle a jejich splněním získá posluchač hlubší znalost studované problematiky. Plnění těchto úkolů spočívá v charakterizování nějakého jevu, vysvětlení určitého problému (pojem, vývojová tendence atp.), popř. v odpovědi na otázku a jejím zdůvodnění. Úkoly posluchač zpracovává písemně a elektronickou poštou odesílá ke kontrole v předem domluvených termínech.
- **doplňující literatura:** slouží k získání detailnějších znalostí, které může posluchač využít u ústní zkoušky.
- **Zápočtový test** prověřuje znalost jednotlivých témat a schopnost orientovat se v dané problematice, porozumění základním pojmům.
- **Ústní pohovor** je rozpravou nad jedním z přečtených textů – dle volby posluchače.

1. Zájem o minulost a základní momenty geneze historického poznání a historické vědy od antiky po současnost

OBECNÉ CÍLE

1. Získat přehled o tom, jak se vyvíjel zájem lidí o poznání minulosti a jakým vývojem prošla historická věda
2. Umět definovat pojmy křesťanský universalismus, humanismus, racionalismus, osvícenství, historismus, pozitivismus, a to ve vztahu k vývoji historického poznání a historické vědy
3. Pokusit se zformulovat odpověď na otázku vyslovenou v Úvodu knihy Marca Blocha *Obrana historie*: „Tati, vysvětli mi, k čemu vlastně slouží historie?“ (s. 36)

STUDIJNÍ MATERIÁLY

ŠTEFEK KAREL, *Úvod do studia historie*, Hradec Králové 2000, s. 5 – 14. (Historie jako věda)
BLOCH MARC, *Dějiny, lidé a čas*. In: MARC BLOCH, *Obrana historie aneb Historik a jeho řemeslo*, Praha 2011, s. 45 – 61.

DÍLČÍ ÚKOLY

1. Vyjmenujete typické znaky narativního dějepisectví.
2. K jakým změnám dochází v historiografii pod vlivem renesance a humanismu?
3. Vysvětlíte pojem genetický dějepis.
4. Vysvětlíte, jaké postavení zaujímá historická věda v systému věd.
5. Co rozumí Marc Bloch pod pojmem „historikova volba“?
6. Jaký je podle M. Blocha vztah mezi přítomným a minulým? Patří přítomné do dějin? Má se jím historik zabývat? Vysvětlíte proč.
7. Proč spojuje Marc Bloch s historickým poznáním tzv. modlu počátků.
8. Pokuste se vyhledat, za jakých okolností vznikla kniha *Obrana historie*.

DOPLŇUJÍCÍ LITERATURA

MAREK JAROSLAV, *O historismu a dějepisectví*, Praha 1992.
POPELOVÁ JIŘINA, *Poznání kulturní skutečnosti*, Praha 1936.

Doplňující teze:

- Středověká historiografie – součást celku literatury, základní funkce estetická, narativní dějepisectví, křesťanská filozofie dějin
- Humanismus – člověk je spoluzodpovědným za chod dějin, důraz na studium pramenů, větší svoboda autorského vyjádření, textová kritika při

práci s prameny, odkazy na prameny a předcházející historiky;
dějepisectví není ateistické

- Racionalismus a osvícenství – požadavek racionálního výkladu dějin, vznik genetického dějepisectví, potřeba poznat příčiny historického dění; **vznik historické vědy – přesná metodologie, vnitřní a vnější kritika historických pramenů**
- Historismus – 20. léta 19. století, německé dějepisectví, Leopold Ranke – přeměna historie v odbornou disciplínu
- Pozitivismus- polovina 19. století – snaha o zvědečtění historie a definitivní odstranění kronikářského způsobu; dominantní historická analýza a studium politických dějin
- 20. století – pluralita směrů historické vědy, vnitřní diferenciací historické vědy na jednotlivé obory, např. dějiny hospodářské a sociální, nové metody a orientace na nepolitické složky historického dění

2. Historie – historiografie – filozofie dějiny; základní pojmy a předmět studia historické vědy

OBECNÉ CÍLE

1. Vysvětlit rozdíly mezi historií (ve smyslu věda), historiografií a filozofií dějin
2. Definovat základní pojmy historické vědy (čas, prostor, periodizace, historický fakt)
3. Umět vysvětlit, co je předmětem historické vědy a jaké limity z toho pro vědecké poznání vyplývají

STUDIJNÍ MATERIÁLY

CARR EDWARD HALET, *Příčinnost v historii*. In: CARR EDWARD HALET, *Co je historie?* Praha 1961, s. 89 – 110.

ŠTEFEK KAREL, *Úvod do studia historie*, Hradec Králové 2000, s. 84 – 92. (Struktura historické vědy)

DÍLČÍ ÚKOLY

1. Vysvětlete, co je předmětem studia dějepisectví/historiografie?
2. Navrhněte, na jaké otázky hledá odpověď historická věda?
3. Vysvětlete pojem *kauzální nexus*.
4. Vysvětlete, čím se zabývá filozofie dějin.
5. Vysvětlete pojem *teleologický nexus*.
6. Vysvětlete, co rozumíme pojmem *periodizace* a jaký je její smysl.
7. Vysvětlete, proč čas a prostor považujeme za základní kategorie historického poznání.
8. Jak nazýváme poslední etapu dějin? Proveďte její časové vymezení.

DOPLŇUJÍCÍ LITERATURA

HROCH MIROSLAV, *Úvod do studia dějepisu*, Praha 1985.

JINDRA ZDENĚK – SVÁTEK FRANTIŠEK – ŠTAIF JIŘÍ, *Úvod do studia hospodářských a sociálních dějin*, Praha 1997.

ŘEZNÍKOVÁ LENKA, *Prostor*. In: STORCHOVÁ LUCIE A KOL., *Koncepty a dějiny. Proměny pojmů v současné historické vědě*, Dolní Břežany 2014, s. 36 – 45. (pouze základní definice)

HORSKÝ JAN, *Čas*, STORCHOVÁ LUCIE A KOL., *Koncepty a dějiny. Proměny pojmů v současné historické vědě*, Dolní Břežany 2014, s. 32 – 35. (pouze základní definice)

Doplňující teze:

Středověká historiografie jako součást literatury

- historie, historiografie, filozofie dějin

historie jako věda o lidské minulosti, nikoli pouze o událostech a velkých osobnostech. – **geohistorie** jako nauka o minulosti Země (historie v nejširším slova smyslu)

historiografie jako věda o způsobech poznávání a výkladu dějin, nikoli o tom, co kdo a kdy napsal, nejde o znalost typu: jméno – seznam děl.

filozofie dějin jako věda o smyslu dějin a jejich konečném cíli.

- **předmět historické vědy**

Historii nelze považovat za vědu, která se zabývá pouze politickými dějinami, tj. událostmi, velkými osobnostmi, popř. diplomatickými a vojenskými dějinami. Toto pojetí bylo kritizováno již v posledních desetiletích 19. století, nejčastěji ze strany sociologů a ekonomů.

- **periodizace dějin**

Zabývat se celkem dějin bez jejich vnitřního členění je minimálně značně obtížné, spíše však nereálné. Bez výjimky to platí pro dějepis jako vyučovací předmět na všech stupních škol, včetně vysokých. Rovněž historik vědec a badatel nemůže být specialitou na všechna období a všechny oblasti. Ze známých a oblíbených autorů toto zdání záměrně budí *Paul Johnson* (např. *Dějiny židovského národa* /1996/, *Dějiny křesťanství* /1999/, *Dějiny amerického národa* /2000/, *Dějiny renesance* /2004/, *Dějiny 20. století* /2008/, *Bleskové portréty 20. století* /2012/) Jeho práce však musejí být z většiny kompilační, tj. napsané na základě již existující literatury, nikoli na základě pramenného studia.

Je třeba si uvědomit, že dějiny neustále přibývají a že jejich součástí jsou i „okamžiky včerejší.“ I s nimi je třeba v periodizačním konceptu počítat, stejně jako je třeba brát v úvahu, že nejčerstvější minulost stárne.

- **historický čas a prostor**

Historie je dána dvěma základními veličinami, jichž si byli lidé od počátku zájmu o dějiny vědomi: časem a prostorem. Již Hérodotos píše *dějiny odehrávající se na nějakém území a v nějakém čase* – na místech bojů Řecko-perských válek v 5. století př.

Antičtí historikové vysvětlují dějiny jako *opakující se procesy*. Středověká křesťanská Evropa vnímá dějiny jako cestu, po níž lidstvo míří k *zániku světa a poslednímu soudu*. V moderním historickém a filozofickém myšlení se můžeme setkat s představou, že *čas plyne různou rychlostí v několika vrstvách*.

Již od antiky se v textech historiografického zaměření setkáváme s údaji geografické povahy – příroda, klimatické podmínky, moře a oceány atp. to vše mohlo v očích historiků zásadním způsobem ovlivňovat lidské dějiny.

3. Specifika historického poznání (poznání lidské – historické – vědecké); objektivita a subjektivita historického poznání

OBECNÉ CÍLE

1. Porozumět podstatě a specifickým znakům historického poznání.
2. Umět vysvětlit, jaký vztah měla historická věda k hodnocení historických skutečností.
3. Vysvětlit problém objektivity – subjektivity historického poznání.

STUDIJNÍ MATERIÁLY

CARR EDWARD HALET, *Historie, věda a mravnost*. In: CARR EDWARD HALET, *Co je historie?* Praha 1961, s. 58 - 88.

KALISTA ZDENĚK, *Kterak se historik setkává s básníkem*. In: KALISTA ZDENĚK, *Cesty historikova myšlení*, s. 57 – 75.

ŠTEFEK KAREL, *Úvod do studia historie*, Hradec Králové 2000, s. 57 – 78. (kapitola IV. Historické poznání)

DÍLČÍ ÚKOLY

1. Odpovězte na otázku, jaké základní typy poznání rozlišujeme?
2. Vysvětlete jaká je míra subjektivity a objektivity jednotlivých typů poznání?
3. Vysvětlete, jaká je míra jejich konkretizace a abstrakce?
4. Charakterizujte, čím se historické poznání odlišuje od poznání vědeckého (ve smyslu exaktních věd) a čím se odlišuje od poznání lidského? Uveďte, co s nimi má naopak společné?
5. Popište, jaké jsou cíle lidského, historického a vědeckého poznání? Jaká je míra zapojení poznávajícího subjektu?
6. Patří do historické vědy hodnocení? Jaký názor na tuto otázku převládal v historické vědě 19. století?
7. Zamyslete se nad tím, zda lze historikovu osobnost zbavit možnosti hodnocení dějin.
8. Odpovězte na otázky: Čím se liší „básník“ od „historika“? Co mají naopak společného?
9. Rozhodněte, zda je historické poznání objektivní. Svoje tvrzení vysvětlete.

DOPLŇUJÍCÍ LITERATURA

HUGHES H. STUART, *Historie jako umění a jako věda*, Praha 1970.

MAREK JAROSLAV, *O historismu a dějepisectví*, Praha 1992.

Doplňující teze

Historické poznání

- neobejde se bez účasti historikova subjektu
- v první řadě sleduje fakty konkrétní. Zabývá se již neexistujícími jevy, je tudíž zprostředkované.
- stojí mezi vědeckým poznáním přírodních věd a poznáním lidským

4. Historický pramen a jeho typologie; proměny v chápání historického pramene

OBECNÉ CÍLE

5. Definovat historický pramen
6. Popsat proměny v pojetí historického pramene
7. Uvést příklad typologie historických pramenů

STUDIJNÍ MATERIÁLY

BLOCH MARC, *Historické pozorování*. In: MARC BLOCH, *Obrana historie aneb Historik a jeho řemeslo*, Praha 2011, s. 62 - 78.

BLOCH MARC, *Kritika*. In: MARC BLOCH, *Obrana historie aneb Historik a jeho řemeslo*, Praha 2011, s. 79 - 110.

ŠTEFEK KAREL, *Úvod do studia historie*, Hradec Králové 2000, s. 59 – 60.

(Zprostředkovanost historického poznání prameny)

DÍLČÍ ÚKOLY

10. Vysvětlete, co rozumí Marc Bloch pod pojmem svědectví.
11. Odpovězte na otázku, proč mají dle jeho soudu větší význam svědectví nechtěná. Uvedte příklad takových svědectví.
12. Řečeno naší terminologií: svědectví je ..... (doplňte správný výraz)
13. Vysvětlete, jaká úskalí se mohou objevit při shromažďování a uchovávání pramenů? Uvedte příklady podle M. Blocha. Vymyslete další možnosti.
14. Vysvětlete proč je historické poznání zprostředkované.
15. Vysvětlete, k jaké změně dochází v pojetí historických pramenů na přelomu 19. a 20. století, tuto změnu odůvodněte.
16. Nastudujte typologii historických pramenů podle Miroslava Horcha a vysvětlete do jakých skupin prameny dělí.
17. Vysvětlete, jaké jsou zásady práce s historickými prameny.

DOPLŇUJÍCÍ LITERATURA

BARTOŠ Josef, *Nauka o historických pramenech*, Olomouc 2005.

HROCH MIROSLAV, *Úvod do studia dějepisu*, Praha 1985.

PETRAŇ Josef, *Nauka o historických pramenech*, Praha 1983.

Doplňující teze

Historický pramen

- zprostředkovává historické poznání, poznání zaniklých skutečností, které nelze pozorovat přímo
- autor pramene = původce
- pramen v širším slova smyslu: cokoli, co historik využije ke svému poznání

- pramen v užším slova smyslu: pozůstatek lidské činnosti
- do přelomu 19. a 20. století využívány takřka výhradně narativní prameny – pro studium a výklad politických dějin; se zvýšeným zájmem o nepolitické složky historického dění se začaly využívat i prameny jiné povahy → v krajní podobě: cokoli, včetně artefaktů přírodní povahy
- zásady práce s historickými prameny: vnitřní a vnější kritika, analýza a interpretace (opakování z historického prosemináře 1)

5. Historický fakt (výběr historického faktu, jeho rekonstrukce a typologie)

OBECNÉ CÍLE

1. Porozumět pojmu historický fakt, umět jej definovat.
2. Vysvětlit podle jakých kritérií badatel historické fakty vybírá.
3. Vysvětlit, jakým způsobem se s historickými fakty pracuje.
4. Uvést alespoň základní typologii historických faktů.

STUDIJNÍ MATERIÁLY

CARR EDWARD HALET, *Historik a jeho fakta*. In: CARR EDWARD HALET, *Co je historie?* Praha 1961, s. 9 – 32.

ŠTEFEK KAREL, *Úvod do studia historie*, Hradec Králové 2000, s. 60 – 70. (Historický fakt – Otázky interpretace – Ideální empirická a symbolická rekonstrukce)

VEYNE PAUL, *Vše je historické, takže historie neexistuje*. In: VEYNE PAUL, *Jak se píšou dějiny*, Červený Kostelec 2010, s. 27 – 49.

DÍLČÍ ÚKOLY

1. Odpovězte na otázku, *co je to historický fakt?*
2. Vysvětlete pojem „práh historičnosti.“ Čím je tvořen?
3. Vysvětlete, jaký je rozdíl mezi faktem minulým a faktem historickým.
4. Popište vztah mezi historikem a historickým faktem podle E. H. Carra.
5. Vysvětlete, proč je třeba historický fakt rekonstruovat a popište jednotlivé fáze této rekonstrukce.
6. Odpovězte na otázku, které typy historických faktů můžeme rozlišit? Uveďte vždy včetně příkladu.

DOPLŇUJÍCÍ LITERATURA

BERNHEIM ERNEST, *Úvod do studia historie*, Praha 1931.

CASSIRER ERNST, *Esej o člověku*, Bratislava 1977.

ŠTEFEK KAREL, *Stručný nástin filozofie dějin*, Hradec Králové 1999, s. 62 – 65.

Doplňující teze

Historické fakty – minulé fakty, práh historičnosti, historické prameny

Lidská minulost je tvořena tzv. *minulými fakty*. Historik z nich vybírá *fakty historické*, které dále využívá ke své práci. Získává je studiem *pramenů* (písemné, hmotné, ústní, v nejširším slova smyslu: veškeré pozůstatky lidské minulosti). S těmiž historickými fakty lze pracovat opakovaně.

- **předporozumění**

Každé historické poznání je ovlivněno souborem předpokladů, s nimiž historik ke své práci přistupuje. Některé z nich se odvíjejí od historikovy osobnosti, jiné od dobové, společenské, kulturní apod. situace.

- **rekonstrukce historického faktu: ideální, empirická, symbolická**
Historikovo poznání je závislé na pramenech, jeho předmětem jsou již neexistující jevy, které musí historik nejprve oživit, musí jim dodat *novou existenci*. Mnohé prameny lze ale podrobit rovněž přesnému zkoumání, tj. lze k nim přistupovat *empiricky*. Takto lze zkoumat např. listinu, kroniku, obraz, stavbu, předmět atp. Pramen sám o sobě je ale *světem symbolů*, které je třeba *dešifrovat*.

6. Metody historikovy práce

OBECNÉ CÍLE

1. Orientovat se v základních metodách historikovy práce.
2. Vědět, jakým vývojem metodologie historické vědy prošla.
3. Charakterizovat význam a možnosti interdisciplinárního výzkumu s využitím metod příbuzných vědních oborů.

STUDIJNÍ MATERIÁLY

BLOCH MARC, *Historická analýza*. In: MARC BLOCH, *Obrana historie aneb Historik a jeho řemeslo*, Praha 2011, s. 111 - 144.

KALISTA ZDENĚK, *Ukazuje se základ historikovy metody a jeho nesnáze*. In: KALISTA ZDENĚK, *Cesty historikova myšlení*, s. 96 - 113.

Rozhovor s Michelem Foucaultem o Slovech a věcech. In: GRYGAR MOJMÍR, *Pařížské rozhovory o strukturalismu*, Praha 1969, s. 23 – 30.

ŠUSTA JOSEF, *Cesty univerzálně historického poznání*. In: ŠUSTA JOSEF, *Úvahy o všeobecných dějinách*, Praha 1999, s. 11 – 30.

DÍLČÍ ÚKOLY

1. Uveďte základní metody historikovy práce.
2. Vysvětlíte, čím by se měl historik řídit při výběru metod svého výzkumu.
3. Odpovězte na otázku, pro poznání jakých oblastí historického vývoje je vhodné užití kvantitativních a statistických metod.
4. Pokuste se charakterizovat rozdíl mezi metodou středověkého kronikáře historika vědce.
5. Pokuste se charakterizovat rozdíly v tvůrčích a badatelských postupech vědce a popularizátora.
6. Vysvětlíte, jaké vývojové tendence lze vysledovat ve vývoji metod historické vědy (podle J. Šusty)
7. Vysvětlíte Kalistovo pojetí *historické metody tvořivé*.
8. Pokuste se konkretizovat, jaké výhrady formuloval Michel Foucault vůči práci historiků.

DOPLŇUJÍCÍ LITERATURA

BARTOŠ Josef, *Úvod do metodiky a techniky historické práce*, Olomouc 1992.

HROCH Miroslav, *Úvod do studia dějepisu*, Praha 1985.

Doplňující teze

Metodologie historické vědy

- **metoda historikovy práce:** je dána předmětem jeho poznávání. Nelze spoléhat na jednu univerzální metodu. O metodě/metodách rozhoduje především povaha zkoumaného tématu. K úplnému poznání historických

jeví je třeba dospět kombinací metod, často je třeba volit metody příbuzných vědních oborů.

- **starší pojetí:** již v antice představa jisté univerzální metody a snaha o její nalezení, později: metoda kronikářského záznamu – připouštěla rovněž fabulaci. S humanismem přichází potřeba: citovat zdroje poznání (prameny a literaturu, včetně autorů), objevuje se metoda konfrontační. V důsledku racionalismu: potřeba kritického přístupu.
- **specifické postupy historické vědy:** profilují se v osvícenství – kritika historického pramene (vnitřní, vnější)
- **zpřesnění historické metody:** v důsledku historismu, následně jako základní požadavek pozitivismu: vyčerpávajícím studiem pramenů zjistit, jak se dějiny odehrály a toto zjištění reprodukovat. Historikovu osobnost z tohoto procesu zcela vyloučit.
- **základní metodologické postupy:** vnitřní a vnější kritika historického pramene, metoda induktivní a deduktivní, metoda přímá a nepřímá, diachronní a synchronní přístup, progresivní a retrospektivní metoda, historická komparace; **specializované metodologické postupy:** funkčně strukturální analýza, kvantitativní a statistické postupy, modelová analýza, metoda sondy, metoda typologická, biografická metoda, geografická metoda, historická demografie, filologická analýza.
- **požadavek interdisciplinárního přístupu,** tj. spolupráce příbuzných vědních oborů – zaznívá od konce 19. století jakou součástí kritických výhrad vůči soudobé historické vědě – tzv. krize historismu, krize pozitivismu.
nejvíce: využití metod sociologie, psychologie, geografie, antropologie, lingvistiky, rovněž filozofie.
Ve Sporu o smysl českých dějin byl tento požadavek reprezentován např. Janem Slavíkem – tzv. sociologické pojetí dějin.
- **pokusy o zvědečtění historické vědy:** v 19. století historismus a pozitivismus, ve 20. století kvantitativní dějiny – vždy úzké spojení s metodologií. Jako reakce na tyto pokusy se objevuje v 70. letech 20. století požadavek navrátit do dějin vyprávění – potřeba příběhu.
- **problém metodologie řeší rovněž postmoderna** – P. Veyne: Jak se píšou dějiny.

7. Vztah historie – sociologie; historie jako věda o minulé lidské společnosti

OBEČNÉ CÍLE

1. Poznat genezi vztahu historické vědy a sociologie
2. Vysvětlit možné perspektivy společného výzkumu
3. Seznámit se s výkladem sociologických pojmů, které lze využít při výkladu historických skutečností.

STUDIJNÍ MATERIÁLY

CARR EDWARD HALET, *Společnost a jedinec*. In: CARR EDWARD HALET, *Co je historie?* Praha 1961, s. 33 - 57.

CHARTIER ROGER, *Historie mezi geografii a sociologií*. In: CHARTIER ROGER, *Na okraj útesu*, Červený Kostelec 2010, s. 197 – 216.

ŠTEFEK KAREL, *Úvod do studia historie*, Hradec Králové 2000, s. 45 – 56. (Historie a sociologie)

DÍLČÍ ÚKOLY

1. Vysvětlete, čím se odlišuje předmět poznání sociologie a historické vědy.
2. Uveďte, co mají sociologie a historie společného a jak se mohou doplňovat.
3. Jak byste charakterizovali sociologické pojetí dějin?
4. Odpovězte na otázku, co rozumíme pod pojmem *sociohistorie*?
5. Zamyslete se nad sociálními skupinami středověké a raně novověké společnosti. Jakou roli v nich hraje *rodina*, jakou stát?
6. Uvažujte nad tím, jakou roli v dějinách sehrává dav?
7. Uveďte, které sociologické pojmy lze využít v historické vědě?

DOPLŇUJÍCÍ LITERATURA

BLÁHA INOCENC ARNOŠT, *Sociologie*, Praha 1968.

CHARTIER ROGER, *Svět jako reprezentace*. In: CHARTIER ROGER, *Na okraj útesu*, Červený Kostelec 2010, s. 61 – 78.

KELLER JAN, *Úvod do sociologie*, Praha 1995.

NOIRIEL GÉRARD, *Úvod do sociohistorie*, Praha 2012, s. 19 – 34.

VEYNE PAUL, *Historie, sociologie, úplná historie*. In: VEYNE PAUL, *Jak se píšou dějiny*, Červený Kostelec 2010, s. 355 – 389.

Doplňující teze:

Historie ve vztahu k sociologii

- **geneze vztahu historie – sociologie**

V posledních desetiletích 19. století vystupuje sociologie jako výrazný kritik historické vědy. Požaduje, aby se historikové začali zabývat minulými lidskými společnostmi, aby ustoupili od studia tzv. velkých osobností a politických událostí.

Dürkheim: „Historie jako pomocná věda sociální.“

Simiand: Historie se rozplyne v sociálních vědách“

Reakce historiků naprosto odmítavá – „sociologie je příliš mladá a nehotová, aby mohla poučovat historii.“ Někteří připouštějí možnost spolupráce v budoucnosti.

- **základní sociologické pojmy: sociální skupina, sociální situace, sociální funkce; skupiny monofunkční/polyfunkční**

Sociologické přístupy lze využít při zkoumání typických sociálních jevů minulých společností.

- **typologie společnosti**

podle profesionálního, majetkového a mocenského principu

- **typologie sociální skutečnosti**

archaický, tradiční, moderní typ – tomu odpovídá: společnost archaická, tradiční, moderní

- **stratifikace společnosti**

stavy, kasty třídy

- **stát, teorie jeho vzniku**

Stát: sociální útvar organizovaný na určitém území, ato na základě principu suverénní moci.

Vznik státu: teorie Božského původu, teorie přirozenoprávní, teorie společenské smlouvy, teorie násilí, evoluční teorie, Marxova teorie

- **národ, teorie vzniku národa**

Jednotlivá stadia: kmenové skupiny, feudální rozdrobenost před vznikem národních společenství a jednotných středověkých států, zemský patriotismus, formování novodobých národů – národně obrozenecké a osvobozené procesy.

Symbiózy vedoucí ke vzniku národa: geografická, biologická, historická a kulturní.

V dějinách se střetávají *tendence po uchování vlastního národa a tendence internacionalizační* (středověká Evropa, obrozenecké hnutí v 19. století, Evropská unie).

Subjektivistický a objektivistický výklad národa a národnosti.

Vztah národ – stát: státy tvořené jedním národem – státy mnohonárodnostní a otázka jejich udržitelnosti.

Vztah národ - jedinec: vlastenectví, nacionalismus, šovinismus, německý nacismus

8. Vztah historie – filozofie; otázka hledání smyslu dějin

OBEČNÉ CÍLE

1. Vysvětlit rozdělení českého dějepiscectví na protestantské a katolické.
2. Charakterizovat historiografii po Bílé hoře.
3. Vysvětlit pojem „druhý život Hájkovy kroniky“

STUDIJNÍ MATERIÁLY

CHARTIER ROGER, *Filozofie a historie*. In: CHARTIER ROGER, *Na okraj útesu*, Červený Kostelec 2010, s. 217 – 236.

ŠTEFEK KAREL, *Úvod do studia historie*, Hradec Králové 2000, s. 15 - 44. (Historie a filozofie)

DÍLČÍ ÚKOLY

1. Vysvětlíte pojmy kauzalita a finalita dějin.
2. Vysvětlíte, co rozuměl Palacký pojmem Božnost?
3. Vysvětlíte, jaký cíl mají dějiny v křesťanské filozofii dějin?
4. Rozhodněte, zda patří filozofie dějin do historické vědy? Svoje tvrzení zdůvodněte.
5. Charakterizujte, jak se na filozofii dějin díval pozitivismus?
6. Vysvětlíte, čím se liší historické skutečnosti spojené kondicionálním vztahem od historických jevů spojených chronologií?
7. Uvažujete nad otázkou, ve kterých momentech se lidé obvykle ptají po smyslu dějin, ve kterých chvílích se probouzí a projevuje jejich historické vědomí.

DOPLŇUJÍCÍ LITERATURA

HAVELKA MILOŠ, *Úvod do filozofie dějin: tradice, možnosti, koncepty*. In: HOLZBACHOVÁ Ivana a kol., *Filozofie dějin: problémy a perspektivy*, Brno 2004. s. 29 – 69.

KUHN THOMAS S., *Úvod: Role dějin*. In: KUHN THOMAS S., *Struktura vědeckých revolucí*. Praha 1997, s. 15 – 23.

POPELOVÁ JIŘINA, *Tři studie z filozofie dějin*, Praha 1940.

ŠUSTA JOSEF, *Úvahy o všeobecných dějinách*, Praha 1999.

Doplňující teze

Historie ve vztahu k filozofii

- **filozofie jako základní předpoklad každého vědeckého poznání** – stanovuje obecné cíle poznání, dává k dispozici obecné pojmy, má vztah k noetice a metodologii, utváří hodnotové systémy; každý vědec má svůj názor na okolní svět – „světový názor,“ tj. má vlastní filozofický pohled na skutečnost
- ve vztahu filozofie – historie lze rozpoznat *existenci dvou kulturních rovin (hladin)*: hladina přání, tužeb, cílů, hodnot /filozofie/ - hladina reálného dění /historie/

- **vztah oboustranný** – historie dodává konkrétní materiál, filozofie zobecňuje; filozofie dodává obecná kritéria, obecné pojmy, historie je naplňuje konkrétním obsahem
- **filozofie dějin** – hledá konečný smysl dějin, odpověď na otázku k čemu dějiny směřují, konečný efekt dějinného dramatu – *teleologický nexus* (historie hledá *kauzální nexus*), vyznačuje se finalitou. Podává obecný, abstraktní obraz historického procesu. Zjišťuje jeho hnací síly, tendence a směřování.
- příklady filozoficko-dějinných koncepcí: Aurelius Augustinus – zánik světa a Poslední soud; Komenský - Cesta světla; Hegel - Světový duch, germánský svět všeobecné svobody; Palacký - spění k Božnosti; Masaryk - ideál humanitní
- od 19. století: **zřetelná snaha oddělit od sebe historii a filozofii** (klasický německý historismus, pozitivismus); filozofie se zaměřuje na noetiku a metodologii historické vědy. Pozitivismus připouští filozofii dějin jako možnost jistého zobecnění dějinného procesu, její místo však není v historické vědě.
- **problém dějinného /historického/ vědomí:** je ovlivněno dobovou situací, vzděláním společnosti, kulturní a historickou tradicí; to, co si z dějin nejen uvědomujeme, ale i to, co nějakým způsobem reflektujeme – zaujímáme k tomu nějaký vztah. Souvisí rovněž s otázkou **hledání smyslu dějin** – v českém prostředí přerostlo do podoby tzv. *Sporu o smysl českých dějin*. Souvisí s hledáním *dějinné role jednotlivých národů* – intenzívně v 1. třetině 19. století – vliv romantismu, národně obrozeneckých a osvobozeneckých procesů, později kdykoli v krizových momentech nebo naopak ve chvílích tzv. velkých okamžiků.
- lidské jednání v sobě spojuje kauzalitu a finalitu, nelze však tvrdit, že by vždy sledovalo nějaký cíl. Setkáváme se i s takovými koncepcemi, které veškeré lidské působení spojují s nějakým cílem, např. Hegel, křesťanské pojetí dějin.

9. Historické poznání a hermeneutika

OBECNÉ CÍLE

1. Popsat proces zvědečtění historiografie ovlivněný osvícenstvím.
2. Orientovat se v žánrech a metodologii osvěcenské historiografie.
3. Popsat proces vzniku pomocných věd historických.
4. Specifikovat vztah osvěcenské filozofie a historické vědy.
5. Charakterizovat vztah mezi historickou vědou a děním ve společnosti, popř. politickými a kulturními zájmy.

STUDIJNÍ MATERIÁLY

GADAMER HANS GEORG, *Problém dějinného vědomí*, Praha 1994, s. 7 – 14 a s. 40 – 52.

DÍLČÍ ÚKOLY

1. Vysvětlíte, jakou roli sehrává dějinné vědomí při interpretaci dějin?
2. Uvedte, které základní podmínky musí být splněny, abychom mohli přistoupit k interpretaci dějin?
3. Jak vysvětlíte spojení *porozumět dějinám*?
4. Vysvětlíte pojem *historický obzor*?
5. Jak rozumíte pojmu *individuální dějinnost*?

DOPLŇUJÍCÍ LITERATURA

Hlavačka Milan, *Místa paměti a jejich „místo“ v historickém a společenském „provozu“*. In: HLAVAČKA MILAN A KOL., *Paměť míst, událostí a osobností: historie jako identita a manipulace*, Praha 2011, s. 10 – 20.

RAKOVÁ SVATAVA, *Místa paměti na přelomu tisíciletí: výzvy a proměny jednoho konceptu*. In: HLAVAČKA MILAN A KOL., *Paměť míst, událostí a osobností: historie jako identita a manipulace*, Praha 2011, s. 22 – 30.

VEYNE PAUL, *Když byla historická pravda tradicí a vulgátou*. In: Veyne Paul, *Věřili Řekové svým mýtům?* Praha 1999, s. 16 – 29.

Doplňující teze:

Problém historického poznání z hlediska hermeneutiky

- **tradice hermeneutického přístupu:** od antiky až po současnost, moderní hermeneutika – záležitost 20. století
- **H. G. Gadamer:** „Chceme-li vyložit text, událost, fakt, umělecké dílo ... je naše interpretace vždycky víc než jen pouhá reprodukce obsahu. Kdo se snaží porozumět, vnáší do hry své vlastní předpoklady. Přínos interpretův patří ke smyslu samotného porozumění.“ (svou roli zde sehrává tzv. *předporozumění*)
- **dějiny jako text**, který je třeba interpretovat; celek, kterému je třeba porozumět

- **hermeneutické pravidlo kruhu:** kruhový vztah mezi celkem a jeho částmi, tento hermeneutický kruh má své objektivní a subjektivní stránky (každá interpretace dějin patří do kontextu historikova díla a do kontextu samotných dějin)
- **interpretace dějin** jsou nekonečné, neexistuje definitivní poznání dějin, vždy se může objevit nový pramen, nová okolnost, která dosavadní znalosti posune – afinita dějin (nejen ve smyslu jejich interpretace, ale i ve smyslu jejich trvání – problém filozofie dějin). Každé nové poznání, každá nová interpretace napomáhá odstranění stávajících stereotypů, předsudků.

10. Historický text

OBECNÉ CÍLE

1. Definovat základní parametry odborného historického textu.
2. Rozlišit spolehlivě text odborný, popularizační a vědecký.
3. Být si vědom širších kulturních, sociálních a politických souvislostí, jimiž je odborný text ovlivněn

STUDIJNÍ MATERIÁLY

ŠTEFEK KAREL, *Úvod do studia historie*, Hradec Králové 2000, s. 79 – 83. (Je historie věda nebo umění?)

DÍLČÍ ÚKOLY

1. Uvažujte nad otázkou, co dělá *historii* vědou?
2. Pokuste se zformulovat formální zásady tvorby odborného textu.
3. Vyjmenujte dovednosti, které by měl historik využívat při psaní odborného textu.

DOPLŇUJÍCÍ LITERATURA

BENEŠ ZDENĚK, *Historický text a historická kultura*, Praha 1995.

HORSKÝ JAN, *Dějepisectví mezi vědou a vyprávěním*, Praha 2009.

KALISTA ZDENĚK, *Cesty historikovy*. In: *Kalista Zdeněk, Cesty historikova myšlení*, Praha 2002, s. 21 – 187.

MAREK JAROSLAV, *O historismu a dějepisectví*, Praha 1992.

ŘEPA MILAN, *Poetika českého dějepisectví*, Brno 2006.

Doplňující teze

Historie mezi vědou a uměním:

- Historiografický text má určité funkce → v jednotlivých kulturních epochách byly preferovány různé funkce
- Vznik vědecké historie byl podmíněn společenskými a kulturními proměnami, jež se začaly prosazovat v éře humanismu
- Odpoutání historiografie od literatury kulminovalo v osvícenství a pozitivismu
- Těsné sepětí obou oblastí přinesl romantismus
- Podle jistých teorií je historik rovněž umělec – básníkem a utváří obraz minulosti (Kalista)

11. Multiplicita historického výkladu

OBEČNÉ CÍLE

1. Porozumět pojmu multiplicita historického výkladu.
2. Ukázat konkrétní příklady na základě vlastní odborné četby.

STUDIJNÍ MATERIÁLY

Časopis Dějiny – teorie – kritika (dostupný prezenčně v Lesákově knihovně FF UHK), na webu <https://dejinyteoriekritika.cz/DesktopDefault.aspx>

DÍLČÍ ÚKOLY

1. Vyhledat dvojrecenze a připravit písemně jejich interpretaci.
2. Na základě vlastních preferencí vyhledat a prostudovat 1 odbornou studii a vysvětlit možné přístupy k danému tématu. Výběr je třeba konzultovat s vyučující.
3. Využít studium odborné literatury z jiných kurzů a vysvětlit příklad rozdílného přístupu k téže historické skutečnosti.

DOPLŇUJÍCÍ LITERATURA

Beneš Zdeněk, Historický text a historická kultura, Praha 1995.

Čechurová Jana – Randák Jan a kol., Základní problémy studia moderních soudobých dějin, Praha 2014.

Doplňující teze

Pluralita výkladů historické skutečnosti

- Trend moderní historiografie – k jedné historické skutečnosti lze přistupovat z různých hledisek
- Představa objektivního poznání dějin je tímto překonána
- Prameny chápány jako jisté obrazy historické skutečnosti
- Obraz historického dění vytváří svým dílem i historik

12. Perspektivy současného historického poznání a historické vědy

OBECNÉ CÍLE

1. Uvědomit si otevřenost soudobého historického poznání, pluralitu oblastí historického výzkumu i jejich metodologického uchopení
2. Uvědomit si důraz kladený na interdisciplinaritu.
3. Seznámit se s odborným časopisem *Dějiny – teorie – kritika* /[/https://dejinyteoriekritika.cz/DesktopDefault.aspx](https://dejinyteoriekritika.cz/DesktopDefault.aspx) /, zpracovat charakteristiku časopisu, postihnout jeho specifické znaky a určit, čím se odlišuje od ostatních odborných periodik.

STUDIJNÍ MATERIÁLY

HORSKÝ JAN, *Metodologické myšlení současných historických věd: Roger Chartier*. In: HORSKÝ JAN, *Dějepisectví mezi vědou a vyprávěním*, Praha 2009, s. 54 – 97.

DÍLČÍ ÚKOLY

1. Vysvětlíte vztah moderní historiografie ke kategoriím *kontinuity*, *totality* a *kauzality*.
2. Pokuste se stručně zformulovat, jaký význam měly pro historickou vědu druhé poloviny 20. století teorie Michela Foucaulta
3. Definujte kulturní a intelektuální dějiny a jejich postupy.

DOPLŇUJÍCÍ LITERATURA

STORCHOVÁ LUCIE A KOL., *Koncepty a dějiny. Proměny pojmů v současné historické vědě*, Praha 2014.

Doplňující teze:

Perspektivy současné historické vědy

- Pojetí základních kategorií historického poznání (čas, prostor, historický fakt, metoda, událost atp.) se neustále vyvíjí, není statické
- Pluralitě témat historického poznání odpovídá množství nových pojmů
- Současným trendem jsou interdisciplinární výzkumy
- Výrazné místo v historickém výzkumu stále zaujímají politické dějiny
  - Ani v dnešní době není výjimkou pozitivistický, popř. neopozitivistický přístup ke studiu a výkladu dějin